

Szendrei Janka

A Te Deum mint ökumenikus örökségünk

Ismerjük a régi Te Deum-feljegyzések címfeliratait: „Canticum” vagy „Hymnus sanctorum Ambrosii et Augustini”. A cím egy legendára utal: mikor Szent Ambrus ünnepelesen, a város minden hívője jelenlétében kiszolgáltatta a keresztség és a bér-málás szentségét Szent Ágostonnak, lélekben elragadtatva mindketten dicséző énekbe kezdtek, és soronként egymást váltva rögtönöztek — ilymódon megalkották a Te Deumot, melyet a jelenlévők csodálkozó örömmel fogadtak, megtanultak és továbbadtak utódaiknak.

Szendrei Janka zenetörténész, karnagy, a MTA Zenetudományi Intézete régizene-történeti osztályának vezetője, a LFZE egyházzene-tanszakának tanszékvezető egyetemi tanára.

E legendát csak a XI. században írták le, de a rá vonatkozó utalások régebbiek. Reimsi Hincmar 859-ben írja, hogy a Te Deum Ambrus és Ágoston közös műve, még régebben pedig (772-ben) Nagy Károly küldött olyan pszaltériumot Hadrián pápának, amelyben a Te Deum felirata szerint azt Ágoston és Ambrus együtt szerezték.¹ A mélyen gyökerező fáknak magas a koronája is, így nem csodálkozhatunk, hogy a legendára utaló felirat még a magyar nyelvű gregoriánusmot tartalmazó protestáns graduálok XVII. századi Te Deum-feljegyzéseiben is ott van.²

Bár a legendák nem történelmet írnak, mégis sok mindent közvetítenek abból. E szép történet egyrészt ugyanazt a keletkezési kort jelöli meg, amelyet a modern szövegtudomány valószínűleg tart: a IV. század közepét. (Ágoston keresztelese 387 húsvétján volt.) Másrészt utal a Te Deum eredeti liturgikus műfajára és funkciójára is, arra, hogy termő helye egy ólatin keresztségi liturgia szertartása. Talán még a rögtönzés jelenete is hordoz valós üzenetet; ugyanis —mint a szövegtörténeti kutatások kimutatták— a Te Deum egyes jellegzetes formulái az őskeresztény, részben szájhagyományos liturgiában kiérlelt fordulatok, melyeket csak később rögzítettek, majd illesztettek megfelelő szerkezetbe.

A legendában szereplő alkotók neve, személye viszont nem valószínűsíthető. Annuit sejtethetünk csupán, hogy *volt* szerzője a Te Deumnak, egy olyan személy, aki inkább szerkesztő, mint mai értelemben vett alkotó munkát végzett. Azt azonban kiválóan — gondoljunk csak az első és második szövegszakasz szigorúan míves felépítésére. A szerző nevét nem ismerjük, a szakirodalomban felmerült sokféle név (köztük Nicetas Remesianéé) egyelőre igazolatlan feltevésnek tekinthető.³

¹ Kähler 1958. 111–112.

² Lásd például a Ráday Graduál 121. oldaláról közölt facsimilét: Ferenczi I. 1997. 104!

³ Schlager 1998; Häußling 2000; Kähler 1958. 117–130.

Mit tudunk ma a Te Deum műfajáról, liturgikus funkciójáról? Ha a gyakorlatból kiindulva felelünk erre, azt emeljük ki, hogy állandó helye a zsolozsma liturgiájában volt és van, mégpedig a matutínium végén az ünnepi napokon. Igen régi ez az alkalmazás, hiszen már Szent Benedek 530 körül rögzített regulája is ehhez igazodik. Emellett azonban a Te Deum alkalmi ének is,⁴ s bármi okból adjunk hálát, megszólaltathatjuk.

Meglepetés e tapasztalatok után a történészek eredményeiről olvasni. Régóta folyamatos kutatások alapján⁵ először is bizonyosnak látszik, hogy a Te Deum eredetileg csak három szövegszakaszból állt (ld. az 1. példát), s a 23. vers végén, az „usque in aeternum” szavaknál fejeződött be. De nem egykorúak az első két régi szövegszakasz sorai sem, vannak köztük kevéssel később, teológiai pontosítás céljából utólag befűzött sorok (11–13., 15., 19.), ezeket az első példában kurzívval szedve olvashatjuk.

Másodszor: egybehangzó a vélemény, hogy a Te Deum megjelenése összefüggésben állt a keresztséggel, eredete a húsvéti vigília-szertartásban keresendő. A három régi szövegszakasz keletkezése nem a zsolozsma liturgiájához köthető, hanem egy ólatin eucharisztikus liturgiához, mégpedig a húsvéti éjszakai szertartáshoz, melyben a keresztséget kiszolgáltatták. A Te Deum funkciója itt prefáció, Sanctus és postsanctus volt. Az első eredeti rész szövege (1–10. vers) szimmetrikusan és hierarchikusan épül a Sanctus köré (5. vers), s a teremtő Istenhez fordul. Összefügg Iz 6,3-al és Jel 4,8-al, de míg e látomások szereplői harmadik személyben beszélnek az Úrról, addig a Te Deum liturgikus szövege belekapcsolódik a körülötte hangzó dicséretbe, egy klasszikus akklamáció-sorozatban. Öt második személyben megszólítva hódol előtte. Biztos, hogy az első szövegszakasz tartalmi, gondolati párhuzamait a prefációk között kell keresnünk, mégis a Te Deum önálló abban, hogy az akklamációs stílus hevületét s nyelvi következményeit is vállalja.

A második, krisztológiai szakasz (14–19. vers) folytatja a megkezdett második személyű („Tu”) megszólításokat („Tu Rex gloriae Christe”), stílusban tehát maga is az előző részhez kötődik. Verssorozata a Megváltóhoz kiáltja oda a dicséretet tetteiért. A mennybemenő húsvéti Győztest magasztalja olyan kifejezésekkel, melyek a 23/24. zsoltárban, s főként annak ókori magyarázataiban szerepelnek. A Krisztus-himnusz eredeti sorai ugyanolyan régiek, mint az első szakasz szövege.

A harmadik, rövid rész (20–23. vers, a „Te ergo quaesumus”-tól „usque in aeternum”-ig) szintén az alapszöveghez tartozik. Könyörgés, mely elsősorban a jelenlévő frissen keresztteltekért szól, s leginkább a római misekánon kezdő „Te igitur” szakaszával,⁶ majd „Hanc igitur oblationem” imádságával⁷ vethetnénk össze.

⁴ Különösen gyakran szerepel a pontificalék rubrikáiban.

⁵ Cagin 1906; Wagner 1921. 224–228; Leclercq 1953; Kähler 1958;

Ha mindezek után az 1. példában kurzívval szedett, az előző olvasás során „átugrott” szövegsorokat is átgondoljuk, azok tartalmi logikáját is felfedezhetjük. Ezek olyan teológiai indíttatású pontosítások, melyek bizonyos antik eretnek tanok és szemléletmód kivédése érdekében kerültek a szövegbe, s azt mind tartalmát, mind műfaját tekintve az ókeresztény hitvallások (symbolumok) világához közelítik.⁸

Végül vessünk egy pillantást a mai zárószakaszra, a „Per singulos dies” részre (24–29. vers). Lényegében szoltáridézetekből van összeállítva — nem pedig azok ihletésére, szabadon fogalmazva. Az akklamációs stílus nyelvi jegyeit már hiába keressük. Nagyon valószínű, hogy ez a rész akkor keletkezett, amikor az éneket a zsolozsmába helyezték. Talán erre utal a „Minden napokon áldunk” kezdet is. Maradtak ránk olyan írásos emlékek, melyek e negyedik szakasz nélkül őrzik a Te Deum szövegét.

Élő népi kultúrákban előfordult, hogy virulens költői anyagok szinte ösztönművészeti vonásokat hordoztak, ezzel igen nagy korról téve bizonyosságot. Mivel többféle műfaj csíráit hordták magukban, több esélyük volt a funkcionális alkalmazkodásra és a fennmaradásra is.

A Te Deum műfaji sokarcúsága sem lep meg, ha szembenézünk hihetetlen korával. Olyan őanyag ez az ének, melynek dallamában az eucharisztikus imatónusokat (s köztük a prefációkat vagy a mozarab Pater noster-t), a *laudes regiae* (királyi dicséretet) akklamációit, sőt a legrégebbi Gloria-dallam felkiáltásait és a szoltártónusok egy részét is belehallhatjuk.⁹ Csírájában együtt van itt még a liturgikus zenei nyelv szinte valamennyi recitációs lehetősége, műfaji korlátok nélkül; ugyanakkor a különféle minták mégis egyszerű egyedi alkotássá épülnek össze...

A Te Deumnak egyetlen dallama van. Ez az európai zenetörténet egyik legősibb, mégis máig élő dallama, olyan dallam, amelynek *jelentése* van. Sokat variáltak, sokféle módon egyszerűsíthették vagy díszíthették, még egyes szakaszainak főhangrendszerét is módosíthatták; ám további, eltérő korális dallamokat a napi liturgikus használathoz nem kívántak.¹⁰

A dallam sokáig csak szájhagyományban élt. Míg a Te Deum szövegét már a VII. századból adatolni tudjuk, a dallam egy soráról először a IX. századi *Musica Enchiriadis* zeneelméleti példája ad hírt; idézete megfelel a ma használt európai Te Deum-változatok párhuzamos helyének.¹¹

⁷ „Hanc igitur oblationem servitutis nostrae, sed et cunctae familiae tuae, quaesumus, Domine, ut placatus accipias; diesque nostros in tua pace disponas, atque ab aeterna damnatione nos eripi, et in electorum tuorum iubeas grege numerari. Per Christum Dominum nostrum.” Húsvét hétfőjén ebbe a szövegbe betoldást alkalmaztak a frissen kereszteltékért.

⁸ Kähler 1958. 74. sk., 85. sk.

⁹ A könnyű hozzáférhetőség jegyében emlékeztessünk e dallamok egy részére az Éneklő Egyházból (421., 366., 486., 499. számok). További irodalom: Schlager 1966. Sp. 166.

¹⁰ A többszólamú kompozíciókról jó áttekintést ad Kirsch 1998.

¹¹ Schlager 1966. Sp. 167.

Valószínű, hogy a legrégebb, még csak három szövegszakaszból álló Te Deum is lényegében a ma ismert dallamon hangzott el. Erre utal, hogy a teljes Te Deum-dallamot ma sem négy, csak három formula, három zenei réteg alkotja. Az utolsó, utóbb odaillesztett szövegrész zeneileg nem hozott magával újat, hanem ismételte a második dallamformulát. Így örökítették meg az első, hangközöket is rögzítő kottás feljegyzések a Te Deum-ot a XII. század elején, s ezek szolgálták mintául utóbb a XX. század „hivatalos”, római liturgiát összefoglaló könyvei számára is. Igazolja e dallamalakot, hogy a zenetudomány által feltárt későbbi középkori Te Deum-változatok is mind háromformulás megoldások a négyrészes szövegre.¹²

A zsolozsma hatásán kívül a nagy ünnepi, társadalmi eseményekhez kötött Te Deum-éneklések is hozzájárulhattak ahhoz, hogy az antik himnusz a középkorban számos országban *népnyelven* is megfogalmazást nyert, gyakran éneklés céljára, megelőzve sok egyéb liturgikus tételt. Német nyelvű Te Deumról már a IX. századból tudunk. Az egyszerű emberek egyenesen varázserőt, mágikus hatást tulajdonítottak a szövegben elhangzó „Szent, szent, szent”-formulának (5. vers).

A reformáció népnyelvű Te Deum-használatát előkészíthette ez a folyamat — itt azonban mégsem az ösztönös kezdeményezések egyszerű folytatásáról volt szó. Luther Márton világosan tudta, hogy a Te Deum ókeresztény örökség, s hogy vállalása a hiteles közös alapokra építés egy mozzanata. Felismerte, hogy a Te Deum az egyik legszebb, éneklendő és értendő istendicséret. Ezért 1528-ban lefordította azt népnyelvre versben, mintegy dalszöveggént, népnéklés céljára. De látta ő a Te Deum másik arcát is: azt, hogy a Te Deum egyben hitvallás, őskeresztény korból származó, tudatosan formált *symbolum*. Hitani vitákban gyakran érvelt a szövegével mint ókeresztény teológiai tekintéllyel. Három ókeresztény *symbolumot* ismert el: az Apostoli hitvallást, az Atanáz-féle hitvallást és a Te Deum-ot. S hogy a teológiai fejtegetésekhez is rendelkezésre álljon egy népnyelvű alapszöveg, még egyszer lefordította a Te Deum-ot 1537-ben, ekkor már hitvallási összefoglalóként, prózában.¹³

A XVI. században Európa-szerte általános volt a Te Deum nemcsak latin-, hanem azzal párhuzamos népnyelvű éneklése is. A régebről meglévő fordítások mellé számos újat készítettek, és sokasodtak a liturgián kívüli használat alkalmai is.

A magyarországi Te Deum-hagyomány legrégebb végig hangjelzett emléke a középkorból csak a ferences kolostorok gyakorlatára világít rá. Ez egy XIV. századi ferences antifonále bekötött toldaléklapján olvasható kotta.¹⁴ A toldalék

¹² Wagner 1907; 1921. 224–228; Johner 1953. 253–259.

¹³ Kähler 1958. 131–146.

¹⁴ Budapest, Egyetemi Könyvtár Cod. lat. 119: Antiphonale Romano-Seraphicum de tempore per aestatem, XIV. század második fele. Az első folio elé beragasztott toldaléklap a Te Deum kottájával a XIV. század első feléből való.

talán még az alapkönyvnél is régebbi írással készült. A felírt dallamváltozat nem tartozik a klasszikus megoldások közé. Második szövegszakaszának sorai hol az első, hol a második dallamformulára vannak alkalmazva, így a szöveg és a zene szakaszhatárai nem felelnek meg pontosan egymásnak. Mindazonáltal nem pillanatnyi zavarról vagy tévedésről van szó: e „ferences” dallamváltozat a XIII. század óta igen széles európai intézményhálózatban ismert volt, a római kúria is ezt használta, jelenléte a megfelelő forrásokban szárazadokon át folyamatosan kimutatható.¹⁵ A Tridentinum után „római” dallamként kezelték.¹⁶

A magyar világi egyházak —tehát püspökségek, plébániák— középkori Te Deum-változatát sajátos véletlen folytán szintén szerzetesi kódex őrizte meg: egy XV. századvégi pálos antifonále.¹⁷ A pálosok a XIII. században az esztergomi rítust választották rendi liturgiájuknak, így a feljegyzés egyszerre dokumentálja az esztergomi s a pálos hagyományt.

Az esztergomi dallam, miután végigfut az első három ismert zenei formulán —különös módon inkább diaton, mint pentaton dialektusban—, az utolsó Te Deum-szakasz, a *Per singulos dies*-t egészen egyéni módon szólaltatja meg.¹⁸ A nemzetközi gyakorlat szerint itt a második dallamformulának kellene ismét megjelenni. Az alkotó muzsikusként erről, de nem akar szó szerinti ismétlést. A negyedik formula inkább a második szakasz erős variánsa lesz: a negyedik tónusú recitáció egy emelkedő dallamfordulattal a recitáló hang magasságában zárul, mintha egy zsolnár újabb differenciája lenne. Bár ez az eljárás önmagában is igen hatásos befejezést adna, a szerző még további eszközökkel is fokozza a hatást. A zárószakasz dallamát kvarttal feljebb transzponálja, s az emelkedést a harmadik rész végén (23. vers) elő is készíti egy felfelé lendülő dallamfordulattal (*et extolle illos usque in aeternum*). Erről a kapcsolatot biztosító dallamfordulatról azért kell megemlékeznünk, mert jól jelzi, hogy a rá következő transzponálásnál nem íráshibáról van szó, hanem tudatos zenei változtatásról. A transzpozíció a darab végéig tart, s kvarttal magasabb befejezéshez vezet. Az egyenként aprónak látszó zenei változtatások együttvéve új, markáns arculatot biztosítanak a Te Deum zárószakaszának. A dallammenet ugyan fenn tartja még a második szakasz dallamával a kapcsolatot, az emelkedő sorzáró fordulatok kialakítása és a transzponálás ugyanakkor mégis azt sugallja, hogy a Te Deum negyedik szakasza új zenei anyagot kapott.

¹⁵ Szendrei 1977. 106. Ugyanitt a tanulmány forrásjegyzékében (273–275.) felsorolt későbbi ferences Te Deum-források is mind ezt a dallamvariánst közlik. A dallamvariáns magyar szöveggel, Pázmány fordításával kombinálva is fennmaradt, átírása: Szendrei 1977. 127–130.

¹⁶ *Graduale Romanum* 1908. 118*: „Alio modo, iuxta morem Romanum” felirattal szerepel a ferencesek által is használt dallam, egyben a római kúria által használt variáns. Johner 1953. 257. ezt a Te Deum-dallamot szintén „iuxta morem Romanorum” címen tárgyalja.

¹⁷ Zagreb, Metropolitanska Knji

Az eddig feltárt európai Te Deum-hagyományban ilyen módon komponált változat nem maradt fenn. Csak apró jelekről tudunk, melyek esetleg egy egykori hasonló Te Deum léte utalnak (Prága, Regensburg, Durandus az emelkedésről).¹⁹ Annál több dokumentuma maradt viszont az esztergomi dallamnak Magyarországon. Az 1508 körül leírt Peer-kódex, egy világi ember imakönyve, ugyanezt a dallamot magyar szöveggel párosított változatban őrzi.²⁰ Majd megindul az írásbeli továbbadás folyamata a protestáns graduálokon keresztül is. Kottás magyar nyelvű Te Deum van például a Batthyány, Ráday, Csáti, Csurgói, Kecskeméti, Bélyei graduálokban,²¹ Huszár Gál 1574-es könyvében²² s az Öreg Graduálban (1636) valamint jó néhány unitárius graduálban.²³ Ezek a források mind a középkori esztergomi dallamváltozatot őrzik. A transzponálásról olykor lemondanak (így az Öreg Graduál is),²⁴ de a zárószakasz sajátos dallamát, s az azt bevezető emelkedő kadenciát ez esetben is megtartják. A graduálok között egyedül az Eperjesi Graduál (1635–52) járt más úton: egy német (szillabikus és pentaton) dallamváltozatot tartalmaz, magyar szövege pedig, s annak beosztása is a Luther Márton féle Te Deumot követi.²⁵

A katolikus liturgia elsősorban ott tartotta fenn a középkori esztergomi Te Deumot, ahol magáról a középkori hazai liturgiáról is csak nehezen és megkésve mondtak le (Zágráb),²⁶ vagy ott, ahol a Tridentinum után csak rítust és szövegeket változtattak, dallamokat azonban nem (pálosok).²⁷ Biztos, hogy a Tridentinum után nagyobb elterjedési lehetősége volt a ferences Te Deum-változatnak, mint azt egy XVIII. századi latin-magyar kántorkönyv is tanúsítja.²⁸

¹⁹ Szendrei 1977. 37–38. jegyzet. Az itt tárgyaltakon kívül említésre méltó, hogy az „usque in aeternum” szavaknál felkanyarodó dallamformula olvasható egy regensburgi kódex lejegyzésében, majd *custos* jelzi az elért magas hangról való továbbhaladást (München, Bayerische Staatsbibliothek, clm 14084, a regensburgi St. Emmeram bencés kolostor XVI. századi antiphonariuma, f. 92). A jelzés ellenére „*Per singulos*”-nál mégis a második dallamformula tér vissza. A lejegyzés több helyen problematikus, az adat további elemzést igényel.

²⁰ A pálos antifonále latin nyelvű Te Deum-ának és a Peer-kódex magyar nyelvű Te Deum-ának összehasonlítása: Szendrei 1977. 121–127; vö. Szendrei 1972., 1973; MZt I. 277–283. A Peer-kódex Te Deum-változatának további közlései: Virrasztó Zsoltárkönyv 1991. 265–270; Szendrei—Dobszay—Rajeczky 1981. Nr. 18.

²¹ Ezek képviselőiben lásd Ferenczi 1997. 152–155. és Protestáns Graduál 1996. 91!

²² Facsimile kiadása: Bibliotheca Hungarica Antiqua XIII/1, f. LXXIX’.

²³ Pl. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Nr. 1269: Felvinczi György unitárius graduálja 1690. f. 35. sk.

²⁴ Kurta 2002. 33. megállapítása, miszerint az Öreg Graduálban a Te Deum utolsó szakasza a középkori hagyománynak megfelelően egy kvarttal magasabban szerepelne, félreértésen alapulhat. A könyvben megvannak ugyanis a zárószakasz emelkedő sorzáró kadenciái, de elmarad a kvart-transzpozíció.

²⁵ Az Eperjesi Graduál dallama: Ferenczi 1988. ** kötet 289–291. Viszonya a Luther Márton-féle Te Deumhoz: Szendrei 1977. 269–270. 69. jegyzet (további irodalommal).

²⁶ Cantuale Zagrabiense, XVIII. század (Zagreb, Metropolitanska Knji

Mégis, hozzáértő, gondos kezek egy pontosan nem ismert időpontban a középkori esztergomi dallamhoz, vagy annak leszármazottjához hozzáillesztették Pázmány Péter tartalmilag hiteles és nyelvileg kiváló Te Deum-fordítását. A Peer-kódex fordítása, bár tágabb körben ismerték, nem pontos, s talán nem is liturgiába szánt alkotás volt. A nagy szöveghűsége törekvő Pázmány-fordítással egyesített középkori esztergomi dallam viszont teljes joggal beléphetett a liturgiába. A régi dallamnak a Pázmány-fordítással való találkozását nem könyvek dokumentálják, semmi erre vonatkozó írott emlékünknél sincsen. A XX. század közepén viszont még megtalálható volt a középkori dallamra énekelt Pázmány-féle Te Deum egyes erdélyi (Udvarhely, Bukovina) falvak szájhagyományos énekgyakorlatában. A középkori dallam XX. századig tartó életét tehát a katolikusoknál magnetofon-felvételek dokumentálják.²⁹ Hatásukra az Éneklő Egyház katolikus népénektár felvette anyagába az erdélyi örökséget (370. szám).³⁰ Így a forrásokhoz visszanyúlva újítani tudott egy olyan időben, amikor az országban egyébként már a kancionálék által támogatott, zeneileg lepusztult, egy-két dallamformulára szorító Te Deumokat énekelték, legtöbb helyen verses parafrázisokban.

Talán nem szükséges az elmondottak után a Te Deum ökumenikus karakteréről elmélkednünk. Ez az ének másképpen ökumenikus, mint az ilyen címmel ellátott gyűjtemények darabjai lenni szoktak. Az ókeresztény kor minden keresztény közös bölcsője, s amit a bölcsőtől hozunk magunkkal, magától értőddően mindnyájunké. Gondolati tartalmát tekintve olyan a Te Deum, mint az Apostoli hitvallás, amely összeköt bennünket, de stílusa a liturgiáé: Isten felé forduló hangos magasztalás, hála és dicséret a megváltás mindig új eseményéért.

Nem mindegy, hogy az elragadtatott dicséret, a megjelenítő akklamálás milyen dallamon történik. Az ősi keresztény dallam méltó a szöveghez; de a középkori magyar egyházban abból kialakított ünnepi változat, ha tetszik: sollemnis Te Deum túlzás nélkül mondva megkoronázása, csúcspontja a zenei kifejezésnek. Nem a szokásos magyar büszkeség mondatja ezt, hanem nagyszámú európai feljegyzés összehasonlító elemzése. Ez a magyar középkorban kialakított nagyszerű Te Deum-változat is közös kincs, közös legalábbis a magyar keresztények között. Ha tetszik, több fokozatban is „ökumenikus”. Az esztergomi dallamot együtt őrizték meg, szinte kézről kézre adták egymásnak a XVI. században szétváló magyar keresztény közösségek, hol egyik, hol másik vállalt nagyobb részt annak ápolásában. Ma is minden felekezet nyerne a Te Deum teológiájának új megértésével és imádási módjának újratapasztalásával.

²⁹ Felvételek a MTA Zenetudományi Intézetében: AP 4511–4512, vö. AP 7291/b és lelt. sz. 9786. A lövétei, teljes templom által énekelt változat Vikár László felvétele. Részletes lejegyzését (Dobszay László munkája) lásd Szendrei 1977. 131–133! A lövétei Te Deum hangzó kiadása: Dobszay—Németh 1997.

³⁰ Lásd még más liturgikus célú kiadványokban is, például: Népszolozsmák 1990. 297–299!

A Te Deum felélesztéséhez azonban minden felekezetben rekonstrukcióra van szükség. A végletekig redukált dallamok, a gyenge, tartalmat már inkább elfedő, mintsem feltáró fordítások nem alkalmasak az eredeti ének távoli megközelítéséhez sem. Sajnos, féltő, hogy áttételesen minket magunkat, saját belső állapotunkat és közösségeinket tükrözik ezek a mai de méltatlan Te Deum-változatok. Ez azt jelenti, hogy csak egy általánosabb megújulási folyamat, egy az alapokat érintő, széles körű, valódi reform keretében lenne a Te Deumnak is esélye feltámadni s megmaradni. Nagyon szomorú lenne csupán történelmi nosztalgiából, s nem hitből fordulni az esztergomi Te Deum felé. Újra eleven hitből Isten és a megváltás alaptényei iránt, az eredeti szöveg megértése érdekében végzett alapos tanulmányok után. Bármelyik csoportjában álljunk is a résztvevőknek, éneklés előtt meg kellene teremteni közösségeinkben azt a légkört, melyben a liturgiába bevont Te Deumot nem ítélik túl hosszúnak, hiszen erre is igaz: „psallite sapienter”.

Közben azonban már most érdemes gondolkodni azon, hogy a többféle változatban ránk maradt magyar sollemnis Te Deumot ténylegesen milyen kivitelezésben —milyen szövegfordítással, s milyen dallamalkalmazással— kellene liturgikus célú felújításra javasolni. A dallam ép formáját több forrásból ismerjük. A kívánt szöveget azonban nem lesz könnyű ehhez kapcsolni. A leginkább pontosnak mondható Pázmány-féle fordítás ugyanis nem a sollemnis dallammal, hanem csak annak az erdélyi népi gyakorlatban egyszerűsített simplex formájával (és ferences rendi dallamával) maradt ránk. Jó lenne, ha a négy formulás esztergomi dallamnak lenne tonus simplex változata, s ehhez az Éneklő Egyházban közölt erdélyi verzióból jutnánk el, helyreállítva a csorbítatlan formát. Ám mellette, úgy látszik, a sollemnis változatra is igény lenne. Van olyan nagyobb plébánia-templom, ahol megtanulták a Peer-kódex Te Deum-át, s énekelik is istentiszteleten. Vajon ez már jelzés lenne az új idők születéséről? Ha igen, érdemes tudatosítanunk, hogy a klasszikus Peer-Te Deum magyar fordítása több helyen értelmezést kínál szószerinti megfelelés helyett.³¹ Liturgikus alkalmazás céljára meg kellene tehát kísérlni, hogy a Pázmány-fordítást, úgy, ahogyan azt az Éneklő Egyház „tapintatosan” modernizálta, átültessük az eredeti sollemnis dallamra is. Minél pontosabb a liturgikus szövegfordítás, elvileg annál inkább remélhető, hogy tartalmi felismerés és tartalmi döntés alapján széles körben elfogadtatik majd. S így egyszer talán még az az idő is elérkezik, amikor közösen vállalható, mindenütt azonosan hangzó ünnepi Te Deumra találunk az összes magyar keresztények...

Befejezésül megmutatok egy kísérletet a Peer-kódexből vett sollemnis magyar Te Deum-dallam és a Pázmány-féle szöveg összekapcsolására (2. példa).

³¹ Például: „Te martyrur candidatus * laudat exercitus” a Peer-kódexben: „Téged kínvallott mártírok * kik éretted megholtak”.

Irodalom

- Bibliotheca Hungarica Antiqua XIII/1
Cagin 1906
Dobszay—Németh 1997
Éneklő Egyház
Ferenczi 1988
Ferenczi 1997
Graduale Romanum 1908
Häußling 2000
Johner 1953
Kähler 1958
Kirsch 1998
Kurta 2002
Leclercq 1953
MZt I
Népszolozsmák 1990
Protestáns graduál 1996
Schlager 1966
Schlager 1998
Szendrei—Dobszay—Rajeczky 1981
Szendrei 1972
Szendrei 1973
Szendrei 1977
- Huszár Gál: *A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséreték és imádságok, Komjáti 1574*. Hubert Gabriella tanulmányával kiadja a MTA Irodalomtudományi Intézete. Budapest 1986. (Bibliotheca Hungarica Antiqua III/1–3).
- Cagin, Paul: *Te Deum ou Illatio? Contribution à l'Histoire de l'Euchologie Latine*. Solesmes 1906.
- Dobszay László — Németh István: *A magyar népének népzenei felvételeken — Hungarian Folk Hymns Field Recordings*, 8 kazetta. Budapest 1997. A Magyar Egyházzenei Társaság kiadványa.
- Éneklő Egyház: *Éneklő Egyház Római Katolikus Népektár*. Szerk. Népektár-bizottság. Budapest 1985.
- Ferenczi 1988: *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635*. Edited and Introduced by Iлона Ferenczi, Budapest 1988. [Musicalia Danubiana 9*–9**]
- Ferenczi 1997: *Graduale Ráday saeculi XVII*. Edited and Introduced by Iлона Ferenczi. Budapest 1997. [Musicalia Danubiana 16.]
- Graduale Romanum 1908: *Graduale Sacrosanctae Romanae Ecclesiae*. Ss.d.n. Pii X. pontificis maximi jussu restitutum et editum. Romae. Typis Vaticanis 1908.
- Häußling 2000: *Häußling, A.: Te Deum. Lexikon des Mittelalters*. CD-ROM-Ausgabe. Verlag Metzler 2000.
- Johner 1953: *Johner, Dominicus: Wort und Ton im Choral*. Leipzig 1953.
- Kähler 1958: *Kähler, Ernst: Studien zum Te Deum und zur Geschichte des 24. Psalms in der alten Kirche*. Göttingen 1958.
- Kirsch 1998: *Kirsch, Winfried: „Te Deum II. Mehrstimmige Kompositionen“, in Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik begründet von Friedrich Blume. Zweite, neubearbeitete Ausgabe, hrsg. von Ludwig Finscher. Sachteil 9. Bärenreiter 1998. Sp. 433–441.*
- Kurta 2002: *Kurta József: Az Öreg Graduál századai Erdélyben*. Kolozsvár 2002.
- Leclercq 1953: *Leclercq, Henri: Te Deum. Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*. Tom. 15. Red. F. Cabrol. Paris 1953. 2028–2048.
- MZt I: *Magyarország zenetörténete I. Középkor*. Szerk. Rajeczky Benjamin. Budapest 1988.
- Népszolozsmák 1990: *Énekes zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján. Népszolozsmák*. Kiadja a Szent Ágoston liturgikus megújulási mozgalom. Budapest 1990.
- Protestáns graduál 1996: *Protestáns graduál. Szemelvények a 16–17. századi protestáns graduálok anyagából istentiszteleti és oktatási célra*. Készítette: Ferenczi Iлона, Dobszay László — Bódis Tamás és Farkas Zoltán közreműködésével. Budapest 1996.
- Schlager 1966: *Schlager, Karl-Heinz: „Te Deum“, in Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Bd. 13. Bärenreiter 1966. Sp. 164–168.
- Schlager 1998: *Schlager, Karl-Heinz: „Te Deum. I. Das einstimmige Te Deum“, in Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik, begründet von Friedrich Blume. Zweite, neubearbeitete Ausgabe, hrsg. von Ludwig Finscher. Sachteil 9. Bärenreiter 1998. Sp. 430–433.*
- Szendrei—Dobszay—Rajeczky 1981: *Szendrei Janka — Dobszay László — Rajeczky Benjamin: Magyar gregoriánus — Cantus Gregorianus ex Hungaria*. Budapest 1981.
- Szendrei 1972: *Szendrei Janka: „Die Te Deum-Melodie im Kodex Peer“, Studia Musicologica* 14. 169–201.
- Szendrei 1973: *Szendrei Janka: „Te Deum als ungarischer Volksgesang im Mittelalter“, Studia Musicologica* 15. 304–320.
- Szendrei 1977: *Szendrei Janka: „Első hangjegyes népénekünk. (A Te Deum-dallam magyarországi története)“, in Népzene és zenetörténet*. 3. Szerk. Vargyas Lajos. 102–133., 262–277.

- Virrasztó Zsoltár- Énekes zsolozsma az Esztergomi Breviárium alapján I/B. Virrasztó Zsoltárkönyv (Nokturnále). Kiadja a KÉSZ Szent Ágoston liturgikus megújulási mozgalom. Budapest 1991.
- Wagner 1907 Wagner, Peter: „Das Te Deum“, in *Gregorianische Rundschau* 6. 49–55., 65–70., 81–85., 98–104., 114–118.
- Wagner 1921 Wagner, Peter: *Einführung in die gregorianischen Melodien* III. Gregorianische Formenlehre. Leipzig.
- Žak 1982 Žak, Sabine: „Das Te Deum als Huldigungsgesang“, in *Hist. Jb. der Görres-Gesellschaft* 102. 1–32.

1. példa

1. Te Deum laudamus te dominum confitemur
2. te aeternum patrem omnis terra veneratur
3. tibi omnes angeli tibi caeli et universae potestates
4. tibi cherubim et seraphim incessabili voce proclamant
5. sanctus sanctus sanctus dominus deus sabaoth
6. pleni sunt caeli et terra maiestatis gloriae tuae
7. te gloriosus apostolorum chorus
8. te prophetarum laudabilis numerus
9. te martyrum candidatus laudat exercitus
10. te per orbem terrarum sancta confitetur ecclesia
11. *patrem immensae maiestatis*
12. *venerandum tuum verum et unicum filium*
13. *sanctum quoque paraclitum spiritum*

14. tu rex gloriae Christe
15. *tu patris sempiternus es filius*
16. tu ad liberandum suscepturus hominem non horruisti virginis uterum
17. tu devicto mortis aculeo aperuisti credentibus regna caelorum
18. tu ad dexteram dei sedes in gloria patris
19. *iudex crederis esse venturus*

20. te ergo quaesumus tuis famulis subveni quos pretioso sanguine redemisti
21. aeterna fac cum sanctis tuis (in) gloria munerari (numerari)
22. salvum fac populum tuum domine et benedic hereditati tuae
23. et rege eos et extolle illos usque in aeternum (Ps. 27/28, 9)

24. per singulos dies benedicimus te
25. et laudamus nomen tuum in saeculum et in saeculum saeculi
(Ps. 144/145, 2)
26. dignare domine die isto sine peccato nos custodire
27. miserere nostri domine miserere nostri (Ps. 122/123, 3)
28. fiat misericordia tua domine super nos quemadmodum speravimus in te (Ps. 32/33, 22)
29. in te domine speravi non confundar in aeternum (Ps. 30/31, 1, vagy 70/71, 1)

2. példa

Té-ged, Is-ten, di-csé-rünk, Té-ged Úr-nak val-lunk. 2. Té-ged ö-rök A-tya-Is-ten,
 min-den te-remt-mé-nyed tisz-tel. 3. Né-ked mind-nyá-jan az an-gya-lok, né-ked az eget és min-
 den ha-tal-mas-sá-gok. 4. Né-ked a kerub és sze-ráf an-gya-lok szün-te-len szó-val é-ne-
 kel-nek. 5. Szent! Szent! Szent a seregek-nek U-ra, Is-te-ne! 6. Teljes az ég és a
 föld fel-sé-ged-nek di-cső-sé-gé-vel. 7. Té-ged az a-pos-to-lok-nak di-cső-sé-
 ges ka-ra, 8. téged a pró-fé-ták-nak di-csé-re-tes szá-ma, 9. téged a már-tí-rok-nak
 fé-nyes se-re-ge di-csér, 10. té-ged szé-les e vi-lá-gon vall és di-csér az A-nya-
 szent-egy-ház. 11. Vég-he-tet-len fel-sé-gű A-tya-is-ten; 12. a te tisztelet-re-mél-tó
 i-gaz és e-gyet-len-egy Fi-a-dat; 13. a Szent-lel-ket is, a Vi-gasz-ta-lót. 14. Te dicső-
 ségnek Ki-rá-lya, Krisz-tus. 15. Te az Atyais-ten-nek ö-rök-ké-va-ló Fi-a vagy. 16. Te a
 megszabadításért fölvevén az emberi ter-mé-sze-tet nem iszonyodtál a Szűz nek mé-hé-től. 17. Te
 meggyőzvé a ha-lál ful-lánk-ját meg-nyitád híveidnek a menny-or-szá-got. 18. Te az Is-ten-nek

